

Abusos comesos a Lleida per Peire de Lobeira

FRANCESC BERNAT I BALTRONS

Universitat de Barcelona

francesc.bernat@ub.edu

BOLÓS & MORAN (2017): Jordi Bolós i Josep Moran, *Abusos comesos a Lleida per Peire de Lobeira. Estudi històric de Jordi Bolós. Estudi lingüístic de Josep Moran*, Barcelona: IEC.

Quan dos especialistes de camps diferents i reconeguda trajectòria col·laboren en un mateix estudi, el resultat pot ser una simple juxtaposició de dues mirades o un treball en què dos punts de partida diferents es complementin i obrin noves perspectives. En el cas de l'obra que ens ocupa estem, sens dubte, davant de la darrera possibilitat. Potser se'n dirà que això és més fàcil d'aconseguir en un estudi sobre història de la llengua, que ja té una gran experiència acumulada. Amb tot, cal reconèixer que aquest camp ha estat tractat essencialment per filòlegs i molt poc per historiadors, per la qual cosa sempre és d'agrair aquests tipus de col·laboracions. En aquest cas, doncs, cal felicitar-se perquè un historiador medievalista —Jordi Bolós— i un filòleg de la diacronia —Josep Moran— s'hagin posat d'acord per estudiar un text del s. XIII d'especial significació per a la història de Lleida i la configuració lingüística d'aquesta ciutat.

La recerca que presentem gira al voltant d'un manuscrit que recull les acusacions fetes pels cònsols de Lleida contra Peire de Lobeira, el *justícia* de la localitat. El text data segurament de la primera dècada del s. XIII, poc després de la conquesta cristiana de la ciutat, i està escrit en una llengua que es pot considerar tant un occità catalanitzat com un català occitanitzat, amb nombrosos arcaïsmes. L'obra està dividida en tres parts, la primera de les quals —«Estudi històric»— és de Jordi Bolós i les altres dues —«Estudi filològic» i «Estudi lingüístic»—, de Josep Moran. Malgrat aquesta divisió, la secció de l'historiador i les del filòleg es retroalimenten mútuament i en cap cas són sobrerres. És més: proposaríem que aquest model fos aplicat més sovint a l'estudi i edició del textos antics, ja que un bon context històric sempre enriqueix la comprensió del text i aquest, alhora, és el millor exemple del marc diacrònic en què s'insereix.

L'«Estudi històric» de Bolós és un gran fresc sobre la ciutat del Segre a finals del s. XII i principis del següent, tot just incorporada a Catalunya (1149). D'entrada, remarca la importància de l'època, ja que són els anys en què es van posar les bases de la Lleida medieval i moderna, i amb les quals va poder continuar essent la capital de les Terres de Ponent. Parlem, en definitiva, del pas de la Làrida andalusí a la Lleida catalana. Com a resultat, en aquesta època hi conviuen diverses religions, cultures i llengües, tant d'origen local com foraster. Tot i que els catalans, sobretot de les comarques nord-occidentals, van esdevenir aviat la majoria dels nous pobladors, Bolós assenyala que l'aportació occitana també hi va ser molt significativa (entre el 20 i el 25 % dels nouvinguts), sense oblidar la important minoria de musulmans i jueus que van restar a la ciutat. Lleida, a més, era una ciutat en expansió urbanística i econòmica i, per tant, molt atractiva per als que volien fer fortuna. En aquest context, els nous propietaris i mercaders que hi prosperaren —com el mateix Lobeira— esdevingueren aviat la classe dirigent local, al costat de la noblesa i el clergat.

Peire de Lobeira (que a vegades apareix com a Petro o Pere de Llobera) era, precisament, un d'aquests nouvinguts enriquits que gràcies a la seva fortuna s'emparà del càrrec reial de *justícia* a la ciutat. La seva manera d'actuar solia ser aquesta: s'apropiava dels diners i béns d'aquells que havien comès un crim per tal de deixar-los lliures i no haver de jutjar-los o portar-los a la cúria. El 1197 el rei establí el consolat a Lleida (l'origen de l'actual paeria) per afavorir el bon govern de la vila, especialment per al poble menut, que era els més perjudicat pels abusos de poderosos com el *justícia*. La reacció de Lobeira fou violenta i no volgué sotmetre's als cònsols, per la qual cosa fou denunciat al rei. Amb tot, cal no descartar que es tractés realment d'una lluita partidista entre prohoms per desacreditar-lo. Aquest cas, doncs, constitueix un molt bon exemple de la vida quotidiana a la societat lleidatana de finals del s. XII, en què als rics els era fàcil saltar-se qualsevol norma establerta per les autoritats o pel costum, tal com també passava a la resta de Catalunya i l'Europa feudal.

Com que la conflictivitat social al s. XII era habitual, al Principat hi ha molts memorials de greuges com el de Lobeira i la majoria contenen llistes de robatoris o altres delictes practicats per un càrrec. Sense assolir el nivell de violència a què arribaven els membres de la noblesa al món rural, la llista de casos reportats al manuscrit en què el *justícia* actuà de manera corrupta o abusiva és molt llarga i les acusacions l'afecten tant a ell com a la seva família. Aquests documents sovint eren escrits en llatí però amb moltes paraules catalanes o d'una altra llengua romànica, com és el cas que ens ocupa. És molt possible que la barreja lingüística entre diversos dialectes catalans i occitans fos notable a Lleida en aquella època, tal com es reflecteix en aquest memorial, perquè ens trobem encara amb les primeres generacions de repobladors, quan encara no s'havia configurat definitivament la llengua de la ciutat. En aquest sentit, i a banda de l'interès històric, la llengua del manuscrit és d'un interès sociolingüístic de primer ordre, car tenim pocs exemples de casos semblants.

En l'«Estudi filològic», Moran presenta la història del document, fa una nova transcripció interpretativa de l'original i ofereix, finalment, una versió del memorial al català modern, molt útil per als profans. A continuació, comença l'«Estudi lingüístic» pròpiament dit, que constitueix la tercera i més llarga part del llibre. Com era de preveure, Moran segueix l'estructura clàssica d'aquests treballs i el divideix en apartats dedicats a la fonètica i la fonologia, la morfosintaxi nominal, la morfosintaxi verbal i els mots invariables, seguit per un glossari amb els mots comuns i propis de més interès lingüístic. Només un filòleg de l'expertesa de Josep Moran podia fer en els nostres dies el comentari lingüístic d'aquest document, atès que és necessari tenir un gran bagatge en lingüística diacrònica occitana i catalana. Els fenòmens comentats poden ser classificats en tres grups: trets específicament occitans, fenòmens compartits per l'occità i el català antics, i formes només catalanes, les quals alternen sovint amb les equivalents de l'occità. El sincretisme lingüístic en aquest memorial, doncs, és la norma.

Així, podem trobar trets de clara filiació occitana en tots els nivells de la llengua del manuscrit. Com a exemples fonètics significatius, podem citar el sufix *-eir*: LUPARIA > *Lobeira*, PETRAIROS > *Peireires*, sense la reducció *-er* típica del català; el manteniment del diftong *-AU-*, com és normal en occità: CAUSA > *causa*, GAUDIUM > *gaug*; el manteniment de la solució [z] provinent dels grups llatins *-CE-*, *CI-* i *-D-*, que sol desaparèixer en català: *fazia*, *auzir*, *azulteri*, *obezissen*; o el manteniment del grup *-NDA-* en occità (en lloc de la reducció a *-na-* en català): *mandar* (< MANDARE), *defendament* (< derivat de DEFENDERE). Pel que fa a la morfosintaxi, el tret més destacat és el manteniment parcial de la declinació bicasual occitana, sobretot en funció de predicat nominal: «*seria* fidels a tot lo pòbol de Lèrida», «*Bita*, qui era bailes». Així mateix, s'hi troben nombroses formes verbals i lèxiques occitanes, com els infinitius *conóiser*, *raubar*, *far* o mots com *dejós* ('davall', 'sota'), *estars* ('estances'), *lai* ('allí'), *pois*, ('després'), *totavia* ('sempre') o *viaire* ('versemblant').

Com a tret específicament català, destaquem sobretot el predomini dels plurals femenins en *-es* tant en mots d'arrel catalana com occitana (*armes*, *causes*, *fembres moutes*, *rauberries*), un tret que també afecta les formes verbals acabades en *-en* (*avien*, *conoiserien*, *meloraren*). Amb tot, hi ha també alguns casos minoritaris amb l'equivalent occità: *cartas*, *gràcias*, *suas*. En aquest sentit, l'alternança entre solucions occitanes i catalanes al document és freqüent (per exemple, hi llegim *far* i *fer*, *dís* i *dix*, *dreiz* i *dret*), però en proporció diferent segons cada cas. Un altre exemple significatiu d'aquesta variació és el manteniment de la N final llatina o romànica a *non* (< NON) o *negún* (< NEC UNU), que alterna amb casos sense la nasal com *maisó* (< MANSIONE), *comú* (< COMMUNE) o *no* (més habitual que *non*). En la morfologia verbal també n'hi trobem exemples, com a la desinència de perfet simple de tercera persona, que pot ser tant *-et* com *-à* (*mostret*, *mostrà*). Finalment, el lèxic aporta molts casos d'arcaïsmes compartits entre el català i l'occità de l'època, com *alberg* ('casa', 'residència'), *colpa* ('culpa'), *me'llorar* ('millorar') o *trega* ('trevà').

No és fàcil, doncs, adscriure la llengua del manuscrit a un dels dos idiomes, però nosaltres ens inclinem a considerar-la com a bàsicament occitana, malgrat l'evident influència catalana. O, en altres mots, que l'escrivà fou un occità que feia molt temps que vivia en un entorn majoritàriament català, tal com devia succeir a Lleida. Per acabar, la millor manera de finalitzar aquesta ressenya és reproduir la breu *Nota final* (p. 117) que clou el llibre, perquè considerem que n'és una excel·lent síntesi:

L'estudi integral d'aquest text confirma les opinions que ja n'havien expressat anteriorment, [...], tant Paul Russell-Gebbet, com Joan Bastardas i Joan Coromines, [...], respecte del sincretisme entre el català i l'occità d'aquella època que presenta aquest text en els aspectes lingüístics: fonètics, morfosintàctics i de vocabulari, que inclou notables arcaismes.

Hi podem afegir l'onomàstica personal que hi figura, on apareixen, a més de noms d'origen català i occità, que són els repobladors recents del territori, d'altres de caràcter semític, àrab o hebreu, que deuen correspondre als pobladors anteriors a la reconquesta de 1149, sobretot pel que fa als noms àrabs.

Tot plegat és una mostra de la complexitat lingüística de la població lleidatana durant les primeres generacions posteriors a aquesta reconquesta, i de les diferents classes socials i culturals que la formaven.

Flamenca

LOLA BADIA PÀMIES

Universitat de Barcelona

lola.badia@ub.edu

1. *Flamenca* (2015): *Flamenca*, traducció, pròleg i notes a cura d'Anton M. Espadaler, Barcelona: Publicacions i Edicions de la Universitat de Barcelona.
2. *Flamenca* (2019): *Flamenca*, traducción, prólogo y notas a cargo de Anton M. Espadaler, Barcelona: Roca Editorial de Libros, S.L.

Les fitxes d'aquests dos llibres —241 pàgines l'un i 190 l'altre, amb un cos de lletra el doble de gran— indiquen que el segon és una adaptació reduïda del primer. Segons la faixa promocional, la *Flamenca* castellana ha arribat a una segona reimpressió dins del 2019 perquè és «La novela que ha inspirado *El mal querer* de Rosalía». Es tracta de l'actriu i cantautora d'inspiració flamenca Rosalía Vila Tobella (Sant Esteve Sesrovires, 1993).¹ Que l'obra és «asombrosamente moderna»

1. Vegeu la xarxa, començant per <<https://ca.wikipedia.org/wiki/Rosal%C3%ADa>>.